

До разової спеціалізованої вченої ради
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська
дорога, 23

РЕЦЕНЗІЯ

рецензента - Мануїлової Катерини Вікторівни,
кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри міжнародного та
європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія» на дисертацію
ДИМОВА КИРИЛА БОРИСОВИЧА
«Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 29 «Міжнародні
відносини» за спеціальністю 293 «Міжнародне право»

Актуальність теми. Тема дисертації К. Б. Димова є безумовно актуальною з огляду на зростаючий масштаб вимушених переміщень населення, спричинених збройними конфліктами, політичними репресіями, екологічними катастрофами та економічною нестабільністю. В умовах, коли класичне визначення біженця, закріплене у Конвенції 1951 року, дедалі частіше не охоплює нові форми вимушеного переселення, виникає об'єктивна потреба в переосмисленні й вдосконаленні міжнародно-правових механізмів захисту.

Особливої актуальності тематика набуває в контексті агресії російської федерації проти України, що спричинила одну з наймасовіших криз ХХІ століття в Європі. Дисертант обґрунтовано приділяє увагу правовим інструментом реагування на міграційну кризу, розглядаючи як універсальні, так і регіональні механізми, а також порівнюючи національні механізми та пропонуючи власне визначення поняття «міграційна криза» як багатовимірного феномена, що потребує комплексного правового реагування.

Обрана тема не лише відображає сучасні виклики у сфері міжнародного права, а й має практичне значення для формування нових механізмів, а також вдосконалення наявних механізмів у сфері захисту біженців та інших категорій вимушених переселенців. Саме ці нагальні питання автор розглядає у

дисертаційному дослідженню та пропонує шляхи вирішення даних проблем на міжнародному рівні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи свідчить про високий рівень обґрунтованості сформульованих у ній наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, а також про самостійність, системність і аналітичну глибину дослідження. Робота вирізняється внутрішньою логікою, методологічною цілісністю та обґрунтованою структурою.

Переважає більшість висновків та наукових результатів дисертаційного дослідження К. Б. Димова є обґрунтованими, оскільки обумовлені використанням сучасної методології, застосуванням загальнонаукових та спеціальних методів, позитивно характеризує представлену дисертацію багатогранна дослідницька база, в якій використані найавторитетніші теоретичні джерела. Автором було проведено глибокий аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці роботи, що сприяло формуванню власної точки зору щодо наявної теми дослідження. Науково-теоретичне підґрунтя для написання дисертації становлять праці провідних вітчизняних та зарубіжних фахівців, які досліджували загальні положення міграційного права, механізми правового регулювання статусу біженців, питання у сфері реінтеграції вимушених переселенців.

Автор послідовно аргументує тезу про те, що чинне визначення поняття «біженець», закріплене у Конвенції 1951 року, є недостатнім для забезпечення належного правового захисту в умовах сучасних форм вимушеного переселення.

Про високу ступінь обґрунтованості положень і висновків свідчить нормативна та емпірична складова роботи. Загальні висновки свідчать про досягнення поставлених задач у роботі, є логічними та переконливими.

Структура дисертаційної роботи видається вдалою, оскільки забезпечила можливість у логічній послідовності виконати поставлені завдання, що стосуються предмету дослідження, зробити відповідні висновки та сформулювати конкретні

пропозиції. У всіх розділах дисертант намагається довести власну оцінку та коментарі, що свідчить про наукову спроможність опрацювання непростой теми.

Так, у Вступі, або в тій частині, що розкриває методологічний апарат дисертаційної роботи у достатній мірі обґрунтовується актуальність теми, правильно визначається її мета і завдання, об'єкт і предмет дослідження, досить докладно описуються методи дослідження, подається наукова новизна, розкривається теоретичне та практичне значення одержаних результатів, зазначаються дані щодо апробації результатів дослідження та публікації основних положень дисертації.

У першому розділі «Міжнародно-правові засади дослідження захисту прав біженців в умовах міграційної кризи» дисертант обґрунтовано розкриває необхідність концептуального переосмислення підходів до міжнародно-правового статусу біженців у контексті глобальних міграційних викликів, таких як збройні конфлікти нового типу, екологічні катастрофи та колапс інституційної спроможності держав.

У другому розділі «Міжнародні та регіональні механізми захисту прав біженців під час міграційної кризи» ґрунтовно досліджено інституційні механізми захисту – як універсального, так і регіонального рівня. Зокрема, заслуговує на увагу порівняльний аналіз мандатів УВКБ ООН, МОМ, механізмів ЄС, африканської та міжамериканської регіональних систем. Наукове осмислення проблеми дублювання функцій міжнародних організацій супроводжується пропозиціями щодо оптимізації ролі МОМ без підриву повноважень УВКБ ООН.

У третьому розділі «Імплементация міжнародно-правових механізмів захисту прав біженців в національних законодавствах держав в умовах міграційної кризи» дисертант проводить порівняльно-правовий аналіз окремих національних механізмів захисту різних категорій вимушених переселенців, із особливою увагою до кейсу України після початку міжнародного збройного конфлікту. Розглядаються питання правової невизначеності, доступу до процедур притулку, дотримання принципу невислання, а також особливості застосування тимчасового й додаткового захисту в умовах міграційних криз.

Обґрунтованість висновків базується на аналізі понад 200 джерел – міжнародних договорів, рішень міжнародних судових органів (зокрема ЄСПЛ та Міжамериканського суду з прав людини), рекомендацій ООН, матеріалів правозахисних організацій та доктрини провідних фахівців у галузі міжнародного права. Автор послідовно поєднує елементи історико-правового, порівняльного, догматичного та системного підходів, що забезпечує належну методологічну основу для достовірності та цілісності висновків.

Загалом положення, сформульовані в дисертації, становлять помітний внесок у розвиток теорії міжнародного права в частині захисту осіб, які потребують притулку в умовах кризових ситуацій, та мають значний потенціал для використання у нормотворчій і правозастосовній практиці.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Дисертація К. Б. Димова вирізняється високим рівнем самостійності, концептуальною цілісністю та методологічною інноваційністю. Автору вдалося поєднати глибокий теоретичний аналіз з практико-орієнтованим підходом до вивчення міжнародно-правових механізмів захисту біженців в умовах міграційної кризи.

Зокрема, серед наукових ідей, які найбільше привернули увагу, слід виокремити наступні:

Заслуговує на увагу, запропоноване власне визначення поняття «міграційна криза» як процесу масового переміщення осіб, спричиненого збройними конфліктами, структурною економічною дестабілізацією з наслідками для фізичного виживання населення, систематичними порушеннями прав людини, екологічними катастрофами або політичною дестабілізацією, який унеможлиблює звичайне функціонування механізмів надання захисту та вимагає невідкладного реагування з боку національних і міжнародних правових інституцій. Це визначення відзначається міждисциплінарною глибиною, охоплюючи як гуманітарні, так і правові аспекти, та є релевантним до сучасних глобальних викликів; сформульовано «правову специфіку» поняття «міграційна криза» через об'єктивну невідповідність чинної системи міжнародно-правового регулювання та наявних механізмів захисту прав людини новітнім викликам, що виникають внаслідок

масштабних і комплексних міграційних процесів; вказано на необхідність адаптації міжнародно-правових інструментів до умов кризової мобільності, що є слушним кроком з огляду на динамізацію міграційних явищ у XXI столітті; здійснено ґрунтовне вивчення міграційної кризи в Україні в контексті міжнародного збройного конфлікту внаслідок військової агресії російської федерації. Виявлено нові виклики у сфері надання міжнародного захисту, пов'язані з масовим переміщенням цивільного населення, а також визначено проблеми правової невизначеності, доступу до процедур та недотримання принципу невислання. Особливо цінним є емпіричний вимір дослідження та увага до вразливих категорій осіб; проведено порівняльно-правовий аналіз інституту гуманітарного пароллю в імміграційному праві США (зокрема програми U4U), а також систем захисту біженців у Польщі, Франції та Швеції. Визначено суттєві відмінності у гарантіях та доступі до соціальних прав, а також враховано актуальні зміни міграційної політики США. Такий підхід підвищує практичну значущість дисертації, демонструючи вміння автора працювати з сучасною джерельною базою.

Дисертантом удосконалено науково-практичний підхід до оцінки ефективності міжнародних механізмів захисту біженців, що враховує мандат, фінансову автономію, доступ до кризових територій та вплив на імплементацію міжнародних стандартів, дозволяє надати об'єктивну оцінку інституційної спроможності. Запропонована нова логіка порівняльного аналізу є цінним інструментом для наукового та прикладного використання; підходи до інституційної трансформації Міжнародної організації з міграції, що передбачають розширення мандату у сфері захисту біженців, посилення процесуальної автономії та інтеграцію в систему ООН, є стратегічно обґрунтованими. Такий напрям реформування відповідає сучасним очікуванням міжнародної спільноти щодо підвищення ефективності реагування на кризи; теоретико-правове розуміння поняття «біженець» поглиблено за рахунок обґрунтування доцільності його розширеного тлумачення з урахуванням актуальних глобальних чинників. Це дозволяє подолати розрив між формальною конвенційною конструкцією та фактичними потребами у захисті, що виникають у сучасному світі; змістовне

тлумачення підстав для надання додаткового та тимчасового захисту в українському законодавстві супроводжується пропозицією орієнтовного переліку типових ризиків. Такий підхід підвищує передбачуваність і якість правозастосовної практики, відповідає вимогам прозорості й індивідуалізованого підходу у процедурі надання захисту.

Важливе значення має теза дисертанта про подальший розвиток концепції узгодження міжнародних і національних стандартів захисту прав біженців, що ґрунтується на аналізі впливу рішень ЄСПЛ (зокрема у справах *M.S.S.* та *Tarakhel*), сприяє формуванню практично орієнтованої моделі адаптації правових стандартів у національних системах. Це є особливо актуальним для України в контексті євроінтеграційного поступу; логічним продовження є теза про підхід до інституційної взаємодії міжнародних, регіональних та національних органів у контексті реагування на міграційні кризи демонструє системне бачення архітектури захисту. Аналіз українського випадку надає глибину дослідженню та показує авторське вміння застосовувати теоретичні підходи до конкретних ситуацій; принцип невислання уточнено з урахуванням процесуальних гарантій, зокрема права на доступ до процедури, ефективного засобу правового захисту та оцінки ризиків у змішаних потоках. Це суттєво доповнює традиційну доктрину та сприяє посиленню практичного застосування цього базового принципу міжнародного права; осмислення положень регіональних актів щодо біженців на прикладі Латинської Америки, а також їх зіставлення з європейськими та африканськими моделями, відкриває нові можливості для оновлення підходів у межах Конвенції 1951 року; підхід до оцінки національної процедури розгляду заяв про притулок в Україні, зосереджений на процесуальних гарантіях, дозволяє критично осмислити ефективність української системи захисту в умовах зростаючих викликів і забезпечити її відповідність міжнародним стандартам.

Окрім зазначених, в дисертаційному дослідженні було висловлено ряд інших положень, висновків і пропозицій, які є оригінальними та становлять собою розвиток наявних або вдосконалених ідей та положень, що стосуються досліджуваної проблематики.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх **використання:** - у навчальному процесі – під час викладання курсів з міжнародного публічного права, міжнародного захисту прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного міграційного права;

- у практичній діяльності – органами державної влади, зокрема, міграційними службами, прикордонними органами, а також судовими інституціями, міжнародними та неурядовими організаціями при оцінці ризиків та застосуванні механізмів захисту біженців;

- у правотворчості – для реформування національного законодавства України в сфері захисту прав біженців;

- у науково-дослідній роботі – для подальших пошуків у галузях міжнародного публічного права та міжнародного міграційного права.

Апробація результатів дослідження. Автором проведено належну апробацію результатів дослідження. Положення і висновки дисертаційного дослідження доповідалися та обговорювалися на засіданні кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Результати дисертаційного дослідження відображено у 15 публікаціях, серед яких 5 наукових статей, опублікованих у фахових виданнях, включених до переліку, затвердженого МОН України, а також 10 тез доповідей, представлених на міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу дисертаційної роботи порушень академічної доброчесності не виявлено. Висновки та рекомендації сформульовані автором самостійно. У випадках використання ідей чи напрацювань інших дослідників належним чином зазначено відповідні посилання на джерела. Ознак академічного плагіату чи самоплагіату в роботі не встановлено.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається з анотації українською та англійською мовами, вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг

дисертації становить 185 сторінок, з них основного тексту – 145 сторінки, список використаних джерел містить 202 найменування, що розміщений на 24 сторінках. Крім цього, у дисертації подано 8 додатків загальним обсягом 16 сторінок.

Дискусійні положення та зауваження. Однак, незважаючи на значну кількість позитивних моментів, у дисертації Димова Кирила Борисовича є й ряд положень, висновків та пропозицій, які носять дискусійний характер і потребують додаткової аргументації здобувачем у процесі публічного захисту, а саме:

1. Зважаючи на те, що автор пропонує розширене тлумачення поняття «біженець» із включенням новітніх викликів, таких як екологічні катастрофи, економічна нестабільність, та колапс державних інституцій, доцільним є уточнення: які саме міжнародно-правові механізми, на думку дисертанта, є сьогодні найбільш гнучкими або перспективними для адаптації до цих нових реалій? І чи не загрожує це розмиванню правових меж категорії?

2. У дисертації аргументовано порушено питання необхідності перегляду концептуальних підходів до визначення статусу біженця, однак при цьому залишаються недостатньо висвітленими потенційні загрози для політичної доцільності та правової стабільності такої трансформації. Доцільним є глибше розкриття можливих наслідків для міжнародної солідарності, механізмів розподілу відповідальності між державами, а також для правового статусу осіб, які можуть бути включені до «розширеного» поняття біженця. Які, на Вашу думку, ризики для легітимності та ефективного функціонування міжнародного режиму захисту біженців можуть постати у разі подальшого розширення його сфери дії, особливо в умовах зростаючого опору з боку окремих держав?

3. У дисертації слушно аналізується практика держав, однак недостатньо приділено уваги правовим конфліктам, що виникають на стику обов'язків за міжнародними договорами та внутрішніх політик безпеки, особливо в контексті змішаних міграційних потоків. Це питання заслуговує окремого розгляду, з урахуванням актуальної практики різних держав та міжнародних організацій. Відповідно, виникає питання щодо того яким чином, на Ваш погляд, слід

забезпечити баланс між суверенним правом держав на контроль за міграцією та зобов'язаннями з міжнародного захисту в умовах міграційних криз?

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам. Тема дисертації є актуальною, сформовані автором висновки та рекомендації є достатньо аргументованими, характеризуються науковою новизною та мають значення не лише для науки, а й для правозастосовчої практики. Викладені в дисертації рекомендації та конкретні пропозиції є теоретично обґрунтованими.

Аналіз змісту роботи свідчить про самостійну, завершену, значною мірою аргументовану, комплексну роботу і дозволяє констатувати достатній науково-теоретичний та прикладний рівень проведеного дослідження. Вдала структурна побудова дисертації свідчить про науково вивірений та в основному аргументований підхід до вирішення поставлених завдань і досягнення мети дослідження: висунуті й обґрунтовані дисертантом положення та рекомендації становлять певну наукову цінність, оскільки в дисертації по-новому вирішено важливе наукове завдання, що має суттєве значення для розвитку міжнародного права.

Обсяг основного тексту дисертації відповідає встановленим нормативам до такого виду наукових робіт. Мова роботи відзначається точністю, логічністю та аргументованістю викладу, що відповідає науковому стилю. Наукові положення у тексті дисертації за формою викладу доступні, у смисловому плані завершені, цілісні та взаємопов'язані.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Отже, слід дійти загального висновку, що дисертація Димова Кирила Борисовича за темою: «Міжнародно-правові механізми захисту біженців в умовах міграційної кризи» відповідає спеціальності 293 «Міжнародне право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 261 (зі змінами), Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а її автор Димов Кирило Борисович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право».

**Рецензент,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та
європейського права Національного
університету «Одеська юридична академія»**

Катерина МАНУЇЛОВА